

Amerikaans Neoconservatisme en het denken van Leo Strauss

Onderzoek naar aanleiding van de BBC-documentaire ‘The power of nightmares’

(Oorspronkelijk Engelstalige titel: Nightmares revisited: The ideas of Leo Strauss and
the Neocon-connection)

Maarten Muns

0243876

BA-scriptie

Universiteit van Amsterdam

Begeleider: Prof. Dr. F.W. Boterman

Inleverdatum: 31 Mei 2006

Voorwoord

Vlak na ik deze scriptie had afgerond kreeg ik een bibliografie met werken over Strauss in handen. Deze bibliografie, met de titel '*Leo Strauss and his legacy, a bibliography*' is een ruim negenhonderd pagina's lange opsomming van boeken en artikelen die over Strauss geschreven zijn. Dit toont aan wat deze man in de academische wereld heeft losgemaakt. Ik heb mijn best gedaan mijn weg te vinden in een bos in welke ik door de dichtheid de bomen niet altijd meer zag. De omvang van deze scriptie heeft me gedwongen de hoeveelheid die ik zou gaan bekijken te beperken. Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk primaire literatuur te lezen en me zo kritisch mogelijk op te stellen tegenover alles wat ik onder ogen kreeg. Het onderzoek wat ik ter voorbereiding van deze scriptie heb verricht heeft mijn kritische blik dan ook een flinke stimulans gegeven.

M.M.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Deel I	
Hoofdstuk 1	
<i>De moderniteitscrisis van Strauss</i>	8
Hoofdstuk 2	
<i>Historicisme en het 'feit - waarde' onderscheid</i>	12
Hoofdstuk 3	
<i>Het verlorene terugvinden: Strauss' Natural Right</i>	15
Hoofdstuk 4	
<i>De controverse rond Strauss</i>	20
Deel II	
Hoofdstuk 1	
<i>De Straussianen</i>	24
Hoofdstuk 2	
<i>Straussianisme en Neoconservatisme</i>	29
Conclusie	33
Bibliografie	36

Inleiding

In december 2005 zag ik de BBC-documentaire ‘The Power of Nightmares’. In deze documentaire wordt een theorie gepresenteerd over de huidige neoconservatieve regering in de Verenigde Staten. Onder invloed van de neoconservatieve ideologie, waarvan mensen als Paul Wolfowitz en Dick Cheney vooraanstaande vertegenwoordigers zijn, zou er een geheel nieuwe manier van politiek bedrijven zijn ontstaan. Vroeger, zo vertelt de voice-over, beloofden politici een betere wereld te creëren. Communisme zou in de toekomst leiden tot de klassenloze samenleving, nationaal-socialisme zou leiden tot het Duizendjarige Rijk van het zuivere Arische ras, en liberalisme had de belofte voor gelijkheid en vrijheid voor iedereen te zorgen. Deze moderne dromen faalden in de twintigste eeuw, en door de opkomst van totalitaire systemen vonden miljoenen mensen de dood. Het geloof in ideologieën verdween langzaam maar zeker. Vandaag de dag doen politici ons een andere belofte: ze beloven ons te beschermen tegen allerlei verschrikkingen (‘nightmares’). Het terreurnetwerk van Al-Quaida is het kwaad dat de wereld ten onder zou doen gaan.

In deze documentaire word regelmatig de naam van een nogal obscure geleerde genoemd: de Joods-Duitse filosoof Leo Strauss. Van hem zouden de neoconservatieven geleerd hebben dat politiek een zaak is van een kleine elite, die met leugens een nationaal vijandbeeld creëren, maar bijvoorbeeld ook de publieke noodzaak van religie inzien. Strauss is volgens deze documentaire de ‘conservatieve mastermind’ en wordt hierin zelfs ‘the fascist godfather of the neo-cons’ genoemd. Wie was die Leo Strauss?

Leo Strauss werd geboren op 20 september 1899 in Kirchhain, een stad in de Duitse deelstaat Hessen, vlakbij Marburg. Hij groeide op in een orthodox Joods gezin, kreeg een klassieke opleiding volgens de Joodse en humanistische traditie en nam dienst in het Duitse leger. Hij vocht aan het front in de eindfase van de Eerste Wereldoorlog, van juni 1917 tot december 1918. Na zijn middelbare schooltijd ging hij filosofie studeren in Marburg. In 1921 promoveerde hij aan de universiteit van Hamburg. Hij had colleges gevolgd van Edmund Husserl en Martin Heidegger. In zijn vroege loopbaan hield hij zich vooral bezig met de klassieke tegenstelling tussen Jeruzalem en Athene, ofwel de openbaring en de rede. In 1937 vluchtte hij vanwege de politieke situatie in Duitsland naar de Verenigde Staten, waar hij in 1944 het staatsburgerschap verkreeg. Van 1949 tot 1968 was hij hoogleraar in

de ideeëngeschiedenis aan de universiteit van Chicago. Tijdens deze productieve jaren publiceerde hij veel boeken en artikelen. In 1973 overleed hij in Annapolis.

Net als zijn veel bekendere tijdgenoten Hannah Arendt en Eric Voeglin concentreerde het werk van Strauss zich rond de vraag waarom het zo was misgelopen met de liberale democratie in de eerste helft van de twintigste eeuw. Als er in het moderne en ontwikkelde Europa, met al haar glansrijke erfenissen van de Verlichting en de Franse Revolutie miljoenen mensen op een systematische en zelfs geïndustrialiseerde manier de dood vinden, moet er iets grondig mis zijn met de manier waarop men over politiek nadenkt. Strauss zoekt het antwoord op dit vraagstuk door middel van een omvangrijke kritiek op de fundamenten van de moderne samenleving. Hij doet uitgebreid onderzoek naar klassieke teksten van met name Plato en keert terug naar het politiek-theologische probleem, het spanningsveld tussen rede en openbaring.¹

Figuur 1: Leo Strauss (1899 - 1973)

Het filosofische werk van Leo Strauss is in de hedendaagse literatuur niet geheel onomstreden. In een van zijn eerste boeken, *'Persecution and the Art of Writing'* uit 1952, zet hij uiteen hoe de grote denkers van vroeger hun teksten voorzagen van een 'exoterische' en een 'esoterische' betekenis. Dit deden ze uit angst voor vervolging. De publieke veroordeling van Socrates was hier een beangstigend voorbeeld van. De exoterische boodschap was bedoeld voor het algemene publiek die iedereen kon lezen en begrijpen. Deze sloot vaak aan bij de heersende opinie. De esoterische boodschap was wat

---

¹ Kenneth L. Deutsch en Walter Nicgorski ed. *Leo Strauss, political philosopher and Jewish thinker* (Boston, 1994) 17

de auteur werkelijk bedoelde, maar dit was alleen toegankelijk na intensieve tekststudie en was alleen te herleiden voor een kleine groep ingewijden met een gedegen filosofische opleiding.² Strauss houdt er een geheel eigen lezing van de klassieken op na en zijn werk is vaak mysterieus en op sommige punten zelfs tegenstrijdig.

‘Met hem [Leo Strauss, MM] is het allemaal begonnen’ schrijft Bart-Jan Spruyt, een vooraanstaand lid van de conservatieve Edmond Burke Stichting in een opinieartikel voor De Volkskrant.³ Hij doelt op het neoconservatieve denken in de VS. Er is de laatste jaren een flinke interesse ontstaan voor Leo Strauss. Er zijn veel boeken geschreven over de invloed die Strauss op het Amerikaanse neoconservatisme zou hebben. Veel auteurs zijn dan ook van mening dat zijn filosofie een hoop politieke gebeurtenissen van de laatste tijd kan helpen verklaren. Mijn bedoeling met deze scriptie is een inzicht te geven in de controverse rond Leo Strauss en na te gaan in hoeverre zijn filosofie invloed heeft gehad op het neoconservatieve gedachtegoed. Kennis van de ideeën van deze filosoof kan nu en in de toekomst wel eens van groot belang zijn voor ieder die geïnteresseerd is in de politiek van de supermacht de Verenigde Staten. De hoofdvraag van deze scriptie is: *‘In hoeverre hebben de ideeën van Leo Strauss het Amerikaanse neoconservatisme beïnvloed?’*

Omdat het werk van Leo Strauss zeer veel verschillende aspecten heeft, voel ik mij in deze scriptie genoodzaakt mijn werkgebied te beperken. Omdat de wortels van het denken van Leo Strauss voor een belangrijk deel in de ‘crisis van de liberale democratie’⁴ liggen wil ik zijn moderniteitskritiek centraal stellen. Volgens Strauss schuilt er een groot gevaar in de moderne noties van positivisme, relativisme en historicisme. Deze ideeën ondermijnen de waarden van een samenleving. ‘The crisis of liberalism is a crisis due to the fact that liberalism has abandoned its absolutist basis and it is trying to become entirely relativistic’⁵, schrijft Strauss in zijn essay ‘Relativism and the Study of Man’ uit 1961. De vaste grond onder het liberalisme verdwijnt en nihilisme, relativering van alle waarden, dreigt te ontstaan. Door dit nihilisme raakt het vermogen over goed en kwaad te oordelen ondergesneeuwd. Wat de hedendaagse liberale democratieën nodig hebben, is volgens Strauss kennis van een absolute orde, een kennis van wat hij noemt ‘natural right’. In zijn

---

² Leo Strauss, *What is political philosophy? And other studies* (New York 1959) 222

³ Dit artikel is te vinden op www.burkestichting.nl

⁴ Kenneth L. Deutsch en Walter Nicgorski ed. *Leo Strauss* 17 - 21

⁵ Geciteerd bij: Ibidem, 19

boek *Natural Right and History*, een van de belangrijkste publicaties voor mijn scriptie, probeert Strauss aan te tonen dat er zoiets als ‘natural right’, ‘a right order according to the nature of man’⁶ moet bestaan.

Deze scriptie heeft zowel een historische als een filosofische inslag. In het eerste deel van mijn scriptie zal ik proberen uiteen te zetten wat Strauss kritiek op het moderne denken precies inhoudt. Ook zal ik zijn zoektocht naar het verloren ‘natural right’ principe, wat de hedendaagse democratie volgens hem zo hard nodig heeft, analyseren. Dit deel is vrij filosofisch van aard. Het tweede deel van deze scriptie is meer historisch van aard. In het tweede deel wil ik onderzoeken wat voor invloed het denken van Strauss heeft gehad op zijn studenten (de zogenaamde Straussianen) en of er elementen van dat denken van invloed zijn, of zijn geweest, op het beleid van de neoconservatieve Amerikaanse regering.

---

⁶ Kenneth L. Deutsch en Walter Nicgorski ed. *Leo Strauss* 18

Deel I, Hoofdstuk 1

De moderniteitscrisis van Leo Strauss

In de inleiding van deze scriptie heb ik Strauss een aantal keren in verband gebracht met een ‘crisis’. ‘The crisis of our time’ of ‘the crisis of the West’. Voor een goed begrip van Strauss’ filosofie en voor deze scriptie als geheel is het van essentieel belang om een goed inzicht te hebben in wat volgens Strauss de crisis is waarin we ons bevinden, en hoe deze is ontstaan. In dit hoofdstuk zal ik op deze vragen een antwoord proberen te geven.

Volgens Strauss is de crisis voor het eerst gesignaleerd door de Duitse cultuurfilosoof Oswald Spengler. In zijn boek *Der Untergang des Abendlandes* (In het Engels vertaald als *The decline of the West*). Het eerste deel van dit boek verscheen in 1918, het tweede deel in 1922. Volgens Spengler ontstond de Westerse cultuur rond het jaar 1000 in Noord-Europa. Tot 1800 is er volgens Spengler sprake van ‘Kultur’, een hoogwaardige, trotse en diep gewortelde vorm van Westerse cultuur. Rond 1800, de tijd van de Franse Revolutie, is er volgens Spengler een overgang merkbaar naar het veel oppervlakkigere ‘Zivilisation’. Strauss is het in zekere zin eens met Spengler. Strauss zegt dat voor de Eerste Wereldoorlog het Westen de overheersende cultuur in de wereld was. Het Westen was superieur aan alle overige culturen, en voelde zich ook zo. Na de Eerste Wereldoorlog wordt de Westerse cultuur van buitenaf aangevallen door onder andere het communisme, en maakt een periode van verval door.

Deze militaire en politieke achteruitgang hoeft niet noodzakelijkerwijs een crisis in te luiden. Volgens Strauss kan het Westen eervol ondergaan zolang het maar zeker is van zichzelf, en van zijn rol in de wereld. Hier ligt volgens Strauss precies het probleem. ‘The crisis of modernity reveals itself in the fact, that modern Western man no longer knows what he wants’, that he can know what is good and bad, right and wrong’.⁷ Volgens Strauss weet de moderne mens niet meer wat goed en fout is, of denkt hij dat niet meer te weten, is hij zijn doel en richting kwijt. Dit maakt politieke filosofie ‘a dream, perhaps a noble dream, but at any rate a dream’⁸, omdat het volgens Strauss de taak van politieke filosofen

---

⁷ Leo Strauss, ‘The Three Waves of Modernity’ in Hilail Gildin ed. *Political Philosophy: Six Essays by Leo Strauss* (Indianapolis, 1975) 81-98, aldaar 81

⁸ Ibidem

is om naar absolute kennis van het geheel te zoeken. Zodra een cultuur niet meer in staat is haar eigen waarden te bepalen en niet meer weet waarom het superieur is aan anderen, verkeert de cultuur in crisis, zegt Strauss. Dit is de moderniteitscrisis van Strauss in een notendop.

Het bovenstaande klinkt misschien nog wat abstract en verwarrend. Voor ik overga op de vraag hoe de moderniteitscrisis volgens Strauss ontstaan is, zal ik proberen de kern van deze crisis wat concreter vorm te geven. Strauss is een filosoof, en de moderniteitscrisis is voor hem dan ook vooral een crisis van theoretische grondvesten. We moeten er rekening mee houden dat Strauss zijn hele oeuvre schreef als Joods-Duitse vluchteling in de Verenigde Staten. Het ligt daarom voor de hand dat hij een aanhanger was van de liberale democratie. Hij heeft immers de opkomst van andere vormen van moderne politieke stromingen, nationaal-socialisme en communisme, aan den lijve ondervonden in de Weimar-republiek, en deze hebben hem uiteindelijk gedwongen te vluchten. Hoewel hij liberale democratie als het beste alternatief voor alle andere moderne stromingen zag, had hij een hoop kritiek op de grondvesten ervan. Het nadeel van de liberale democratie is dat het volledig relativistisch is. In een liberale democratie is de keus voor het ene leven niet meer waard dan een mogelijk alternatief. 'Liberal democratic regimes have failed to develop standards of political morality by which to judge and influence actions that effect the character and preservation of the regime itself'.⁹ Gezien het onvermogen van de moderne liberale democratie om over goed en fout te oordelen ziet Strauss in het verlengde hiervan de opkomst van totalitaire regimes.

Volgens Strauss is dit onvermogen om goed en kwaad van elkaar te onderscheiden, wat hij aanduidt met de term 'nihilisme', onvermijdelijk in het moderne denken. Kortom, de moderne manier van denken zal onvermijdelijk tot 'the crisis of the West' leiden. Hoe is deze manier van denken ontstaan? Wat of wie is hier verantwoordelijk voor? Strauss gaat uitgebreid op deze vraag in in zijn boek *Natural Right and History* en in een essay getiteld 'The Three Waves of Modernity'.

Volgens Strauss (en hij is hierin niet de enige) begint het moderne politieke denken bij Hobbes. Hobbes bouwde voort op het werk van een eerdere bekende denker, namelijk Machiavelli. In tegenstelling tot het idealisme van de klassieke oudheid en de

---

⁹ Kenneth L. Deutsch (ed.) *The crisis of liberal democracy, a straussian perspective* (Albany 1987) 2

middeleeuwen (wanneer ben je een goed mens? Wat is de ideale samenleving?) richtte Machiavelli zich op een realistische manier van denken. Het klassieke politieke denken gaat uit van het goede in de mens. Alleen als de mensen in een samenleving goed zijn kan een goede samenleving tot stand komen. Als dat niet het geval is ontstaat er een probleem: mensen zijn goed of fout van nature, en deze natuur is onveranderlijk, volgens de klassieken. Machiavelli daarentegen, stelt dat de een samenleving gevormd kan worden door het juiste gebruik van machtsmiddelen.¹⁰ Eenvoudig gezegd volgt hieruit dat de politiek boven de moraal gesteld wordt. Dit terwijl er bij de klassieken er een evenwicht bestond tussen de natuur, de moraal en de politiek. De moraal *was* de politiek. Machiavelli erkent dat er een onveranderlijke menselijke natuur bestaat. Maar deze kan en moet overwonnen worden. Comfort, rijkdom en het vermijden van de dood hoort bij het goede leven. ‘There is no evil in man that cannot be controlled, what is required is not divine grace, morality, nor formation of character, but institutions with teeth in them.’¹¹ Hobbes bouwt hierop voort wanneer hij zijn natuurrechttheorie uit een zet. Dit is de grote verandering in het Westerse denken die Strauss aanduidt met ‘The First Wave of Modernity’.

‘The Second Wave of Modernity’ laat Strauss beginnen bij Jean-Jaques Rousseau. Rousseau ziet in dat er iets mis met het Westerse denken sinds Machiavelli en Hobbes. Hij slaagt er volgens Strauss echter niet in terug te keren naar het klassieke beeld van de mens als goed of fout van nature. Rousseau stelt dat de mens van nature geen mens is, hij is *subhuman* of *prehuman*. De mens is langzaam mens geworden. ‘In post-Rouseauan language, man’s humanity is due not to nature but to history, to the historical process’.¹² Dit is het begin van het historicisme, de overtuiging dat alle menselijke gedachten en activiteiten in hun tijd geplaatst moeten worden. Uiteindelijk zullen Marx en Hegel de geschiedenis als een rationeel, onvermijdelijk proces gaan zien. Strauss’ ‘Second wave of Modernity’ gaat dus vooral om het ontstaan van het historische denken. De derde en laatste ‘Wave’ begint met Friedrich Nietzsche. Met Nietzsche neemt het historicisme, wat Strauss bij Rousseau, Hegel en Marx al een probleem noemt, extreme

---

¹⁰ Leo Strauss, ‘The Three Waves of Modernity’ in Hilail Gildin ed. *Political Philosophy: Six Essays by Leo Strauss* (Indianapolis, 1975) 81-98 aldaar 84-85

¹¹ Ibidem, 87

¹² Ibidem, 90

vormen aan. Bij Nietzsche blijft het geloof in historicisme en veranderlijkheid van de mens bestaan maar raakt het zijn rationaliteit volledig kwijt. De ‘filosoof met de hamer’, zoals Nietzsche wel genoemd wordt, stelt dat alle kennis van goed en kwaad afhankelijk zijn van de historische situatie waarin ze bedacht zijn. Moraal is iets wat bedacht wordt door de personen die op dat moment de macht hebben. Werkelijkheid is niet meer dan een door mensen bedachte constructie, volgend uit de ‘Wil tot Macht’.¹³

Figuur 2: Friedrich Nietzsche

Volgens Strauss is het dus onvermijdelijk dat het moderne denken dat begonnen is met Machiavelli en Hobbes, en tot een hoogtepunt komt met Nietzsche, leidt tot een samenleving waarin mensen nergens meer in geloven, en niets meer voor absoluut waar aannemen. Liberale democratie is in deze samenleving slechts één politiek construct onder vele, en aldus niet beter dan haar alternatieven. Deze overtuiging verontrust Strauss. Hij kent de gevaren van de afbrokkeling van de liberale democratie uit zijn eigen ervaringen in de Weimarrepubliek. Hij is daarom voornemens een oplossing te zoeken voor dit ‘nihilisme’ wat inherent is aan het moderne denken. Hij is van mening dat een altijd een standaard moet zijn waaraan we onze maatschappij, maar ook andere maatschappijen moeten kunnen blijven toetsen. Deze standaard noemt Strauss ‘Natural Right’. ‘The problem posed by the conflicting needs of society cannot be solved if we do not possess knowledge of natural right’¹⁴

---

¹³ Gregory Bruce Smith ‘Leo Strauss and the straussians: an anti-democratic cult?’, *Political Science and politics*, vol 30 no. 2 (1997) p. 180 - 189 aldaar 182

¹⁴ Leo Strauss, *Natural right and history* (Chicago, 1954) 3

Deel I, Hoofdstuk 2

Historicisme en het ‘fact - value onderscheid’

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat volgens Strauss een van de grote problemen van de moderniteit en de ‘crisis of our time’ het relativisme is. Wat liberale democratieën volgens hem nodig hebben is kennis van de natuurlijke orde, zodat er een morele standaard is wat het mogelijk maakt onderscheid tussen goed en kwaad te maken. Deze standaard noemt Strauss ‘Natural Right’. Zonder deze kennis zal er nihilisme ontstaan. ‘If our principles have no other support than our blind preferences, everything a man is willing to dare will be permissible. The contemporary rejection of natural right leads to nihilism - nay, it’s identical with nihilism.’¹⁵ Door de drie moderniteitgolven is het nihilisme wat al bij de allereerste moderne denkers aanwezig was tot uitdrukking gekomen.

Volgens Strauss is het de taak van de filosofie ‘to replace opinions of the whole by knowledge of the whole’.¹⁶ In zijn boek “Natural Right and History” richt Strauss zijn pijlen op twee typisch moderne verschijnselen die volgens hem verantwoordelijk zijn voor de crisis van de moderniteit: Historicisme (het idee dat alle waarden afhankelijk zijn van de tijd waarin ze bedacht worden) enerzijds en het moderne onderscheid tussen feiten en waarden (het ‘fact - value onderscheid’) anderzijds. Deze twee verschijnselen zijn kenmerkend voor de moderne sociale wetenschappen en de moderne manier van denken. Kritiek op noties van natural right komen van deze twee stromingen. In dit hoofdstuk zal ik kort uiteenzetten hoe Strauss deze kritiek probeert te omzeilen en hoe hij tracht aan te tonen dat natural right wel degelijk mogelijk is.

Het onderscheid tussen feiten en waarden is in de negentiende eeuw door de beroemde socioloog Max Weber geïntroduceerd. Strauss deed al in de jaren vijftig van de twintigste eeuw binnen de academische wereld een hoop stof opwaaien met zijn kritiek op dit onderscheid. Weber was met name in de Verenigde Staten erg populair geworden en werd daar, voor de komst van de postmoderne kritieken, gezien als een van de grondleggers van de moderne samenleving. Strauss’ kritiek op Weber is een ingewikkeld en theoretisch

---

¹⁵ Strauss, *Natural right*, 4-5

¹⁶ Leo Strauss, *What is political philosophy?* 23

verhaal. In het kort komt het erop neer dat Weber van mening was dat het essentieel is om feiten van waarden te onderscheiden. Alleen op deze manier ontstaat er een objectief discours wat de ‘positieve wetenschap’ (opbouw van kennis gebaseerd op onbevooroordeelde, (‘positieve’) waarneming) mogelijk maakt. Volgens Strauss is een dergelijk onderscheid echter onhoudbaar. Feiten presenteren zich altijd binnen een kader van reeds gemaakte theoretische aannames, en waarde vrije feiten bestaan daarom niet.¹⁷

Historicisme is bij Strauss de stroming die stelt dat alle waarden historisch bepaald zijn. Strauss noemt zowel Heidegger als Nietzsche extreme historicisten.¹⁸ Als we kijken naar de geschiedenis zien we zoveel verschillende waarden en normen die allemaal gebonden zijn aan een bepaalde tijd dat er geen één van deze waarden absoluut genoemd mag worden. De geschiedenis laat ons zien dat alle principes van rechtvaardigheid of ‘het goede’ veranderbaar zijn en dat er dus niet zoiets als natural right kan bestaan. ‘One cannot understand the meaning of the attack on natural right in the name of history before one has realized the utter irrelevance of the argument’,¹⁹ schrijft Strauss. Dat er geen onveranderlijk principe in de geschiedenis is zegt niet dat het ook niet bestaat. Misschien is het gewoon nog niet gevonden. Het maakt het juist aantrekkelijk om naar een dergelijk principe te zoeken. Daarnaast, argumenteert Strauss, is het vreemd dat historicisme stelt dat niets absoluut is en alles historisch bepaalt, behalve het historicisme zelf. Dit wordt binnen de filosofie het ‘self-defeating argument’ genoemd. Dit argument zien we bijvoorbeeld ook terug bij de uitspraak ‘de waarheid bestaat niet’. Deze uitspraak is zelf ook een aanspraak op de waarheid. De uitspraak vernietigt hiermee haar eigen geldigheid.

Strauss meent met deze kritiek ‘the basic problem of the modern social sciences’²⁰ te hebben omzeild. Zowel historicisme als het feiten - waarden onderscheid zijn geen geldige argumenten om aan te tonen dat natural right niet bestaat. Het zoeken naar de oplossingen voor het probleem van natural right kan dus beginnen. Echter, zoals in hoofdstuk 1.1 is gebleken, leidt wat Strauss verstaat onder de moderne manier van denken onvermijdelijk tot abstractie, vervlakking en nihilisme. De moderne manier van denken is

---

¹⁷ Gregory Bruce Smith ‘Leo Strauss and the straussians: an anti-democratic cult?’, *Political Science and politics*, vol 30 no. 2 (1997) p. 180 - 189, aldaar 184

¹⁸ Ibidem, aldaar 185

¹⁹ Strauss, *Natural right*, 9

²⁰ Ibidem, 8

volgens Strauss duidelijk '*contra naturum*'. Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen 'the scientific world, (the world of science) and the natural world, (the world in which we live)'²¹ De oplossing voor het natural right probleem moet dus gezocht worden bij denkers van vóór de moderniteit, die niet gecorrumpeerd zijn door het moderne denken. Strauss meent dat de sleutel bij de oude Grieken ligt.

---

²¹ Strauss, *Natural right*, 79

Deel I, Hoofdstuk 3

Het verlorene terugvinden: Strauss' Natural Right

'It is not self-forgetting and painloving antiquarianism nor self-forgetting and intoxicating romanticism which induces us to turn with passionate interest, with unqualified willingness to learn, toward the political thought of classical antiquity. We are impelled to do so by the crisis of our time, the crisis of the West'. Dit zijn de eerste zinnen van Strauss' boek *The City and Man*, uit 1968. Tot zover heb ik duidelijk proberen te maken wat volgens Strauss het probleem is met de moderniteit. Liberale democratie is op zichzelf geen slecht werkend systeem, maar het verkeert in een diepe crisis, stelt hij. Door de moderne wetenschappelijke methoden is politieke filosofie abstract, relativistisch en historistisch geworden. Men heeft zichzelf vervreemd van zijn natuurlijke condities. De liberale democratie heeft volgens Strauss een principe nodig van 'natural right', een principe dat geheel in overeenstemming is met de menselijke natuur. Volgens Strauss kunnen we dit alleen vinden bij pre-moderne denkers, en dan met name bij de oude Grieken. In dit hoofdstuk zal ik proberen Strauss' zoektocht naar dit principe te reconstrueren. Wat is volgens Strauss dit principe? En waarom vindt hij het juist bij de oude Grieken?

Voor ik me richt op de antwoorden op deze vragen, is het noodzakelijk eerst nader kennis te maken met een belangrijk aspect van Strauss' filosofie, namelijk het verschil tussen de exoterische en de esoterische boodschap in filosofische teksten. In de inleiding heb ik dit al kort aangestipt omdat het een van de aspecten is die Strauss zo moeilijk te begrijpen maken, en zodoende een hoop verschillende meningen en controverses oproept. Een groot aantal grote denkers uit het verleden, aldus Strauss, werd geconfronteerd met het fenomeen van politieke en religieuze vervolging. Om dit gevaar te ontlopen waren ze genoodzaakt erg goed op te letten wat ze op papier zetten. Zij maakten allemaal gebruik van een techniek die Strauss 'de kunst van het zorgvuldige schrijven' of 'de kunst van het schrijven tussen de regels' noemt. In *Persecution and the Art of Writing*²² legt Strauss

---

²² Zie: Leo Strauss, *Persecution and the art of writing* (Chicago, 1952) 16-42

precies uit hoe deze manier van schrijven werkt. Met behulp van allerlei literaire middelen verborgen ze hun onconventionele denkbeelden (de esoterische boodschap) achter een conventionele ‘sluier’, die op instemming van het grote publiek kon rekenen (de exoterische boodschap). Zo zorgden ze ervoor dat hun denkbeelden slechts toegankelijk waren voor geestverwanten, terwijl ze voor anderen verborgen bleven.²³ Waarschijnlijk heeft Strauss de esoterische, of verborgen boodschap het eerst ‘ontdekt’ bij zijn vroege studies naar de spanningsveld tussen rede en openbaring. Met name in de teksten van de middeleeuwse Joodse filosoof Moses Maimonides. De ontdekking van het bestaan van esoterische boodschappen leidde bij Strauss tot de overtuiging dat de klassieken zorgvuldig en met een onconventionele blik gelezen moet worden. Deze ‘allegedly non-historicist Greek authors at the origins of the Western philosophic tradition’²⁴, kunnen volgens Strauss een alternatief bieden voor het nihilisme wat onvermijdelijk is in het moderne denken.

Geleid door deze overtuiging ontwikkelde Strauss een geheel eigen lezing van de klassieken. Hij bestudeerde klassieke teksten van onder andere Thucydides, Aristophanes, Xenophon, Plato/Socrates en Aristoteles. Hij schreef bij al deze filosofen eigenzinnige commentaren. Deze zijn door de academische wereld lang afgedaan als onzinnig en onwetenschappelijk. Strauss was vooral erg onder de indruk van de, in zijn ogen meer authentieke, boodschap die hij bij Plato vond.

In *Natural Right and History* zet Strauss voor een belangrijk deel zijn visie neer op wat in zijn ogen ‘natural right’ is. Natural right is niet iets wat zomaar voor het oprapen ligt. Het is dan ook in de wereld van het premoderne denken lange tijd onbekend geweest. ‘The idea of natural right must be unknown as long as the idea of nature is unknown. The discovery of nature is the work of philosophy.’²⁵ Bij het leren kennen van de natuur is het essentieel een onderscheid te maken tussen natuur en conventie, tussen *physis* en *nomos*. Conventionalisme stelt dat alle ideeën die er bestaan over rechtvaardigheid en het goede slechts berusten op afspraak, of conventie. Rechtvaardigheid is niet meer dan een aantal afspraken die noodzakelijk zijn voor het goed functioneren van een samenleving. Iedereen

---

²³ David Janssens, *Tussen Athene en Jeruzalem. Filosofie, profetie en politiek in het werk van Leo Strauss* (Amsterdam, 2002) 11 - 12

²⁴ Gregory Bruce Smith ‘Leo Strauss and the straussians: an anti-democratic cult?’, *Political Science and politics*, vol 30 no. 2 (1997) p. 180 - 189, aldaar 181

²⁵ Strauss, *Natural Right*, 81

houdt zich uit eigen belang aan deze afspraken. De afspraken binnen de ene samenleving zijn zeker niet meer waard, of beter, dan die binnen de andere samenleving. Het probleem volgens Strauss is dat natural right door de filosofie ontdekt moet worden maar dat niet elke samenleving door zijn conventies geschikt is voor de ontwikkeling van de filosofie. Natural right bestaat dus zeker, het moet alleen ontdekt worden.²⁶

Mensen zijn voor Strauss sociale en politieke wezens. Hij deelt met Aristoteles het idee van de mens als een *Zoön Politikon*. Menselijke perfectie komt daarom het beste tot haar recht in de politieke gemeenschap. ‘Politics is the field in which human excellence can show itself in its full growth.’²⁷ Hieruit volgt, zo argumenteert Strauss, dat menselijke perfectie niet bereikt wordt door passief te blijven in de politieke gemeenschap, maar juist in het actieve leven van de staatsman, de wetgever.

‘The good man is not identical simply with the good citizen but with the good citizen who exercises the function of a ruler in an good society.’²⁸

Volgens Strauss waren alle klassieke auteurs het er over eens dat niet iedereen geschikt is voor het bereiken van perfectie. Sommigen hebben het leiderschap van anderen nodig. Niet iedereen is geschikt om te regeren. Gelijke rechten voor iedereen vonden de klassieke auteurs dan ook volledig tegennatuurlijk. Sommigen hebben van nature kwaliteiten meegekregen om te regeren, anderen zijn van nature bedoeld om geregeerd te worden. Het hogere gelijkschakelen met het lagere is tegennatuurlijk. ‘Far from being characterised by equality, nature is distinguished by hierarchy, by higher and lower, superior and inferior.’²⁹ Strauss natural right is elitair en anti-egalitair.

Wat is volgens Strauss’ lezing van de klassieken nu de beste manier om de staat in te richten? In theorie, het ‘probleem van natural right’ vindt een vrij eenvoudig antwoord in een aristocratie. Als synoniem voor de beste samenleving gebruikten de klassieke auteurs het woord ‘*politeia*’. De *politeia* iets dat boven de wet staat in de samenleving, het is de bron van alle wetten. Het is de volledige manier waarop een samenleving is ingericht en functioneert. Strauss vertaalt *politeia* met ‘regime’ in de brede zin van het woord. Zoals

---

²⁶ Strauss, *Natural right*, 100

²⁷ Ibidem, 133

²⁸ Ibidem, 133

²⁹ S.B. Drury, ‘Leo Strauss classic natural right teaching’, *Political Theory*, vol 15 no. 3 (1987) p 299 - 315 aldaar 303

men bijvoorbeeld kan spreken van het ‘Anci n R gime’ van Frankrijk, wanneer men spreekt over de manier waarop Franse samenleving was ingericht en functioneerde voor de revolutie. De *politeia* zou een samenleving moeten zijn waarin slechts weinigen regeren. Strauss zegt dat de geschiktheid om te regeren op een of andere manier overeen komt met de hoeveelheid wijsheid die men in pacht heeft. De beste samenleving is die samenleving waarin de wijzen regeren. Met ‘wijzen’ bedoelt Strauss de filosofen die actief naar de absolute waarheid achter de dingen zoeken. Maar Strauss gaat zelfs verder dan dat. ‘It would be absurd to hamper the free flow of wisdom by any regulations; hence the rule of the wise must be absolute rule. The unwise multitude must recognise the wise as wise and obey them freely because of their wisdom.’³⁰ De wijzen moeten absolute heersers zijn. Dit is vergelijkbaar met de filosofen-koningen van Plato. Strauss noemt dit een ‘utopie’. De massa moet altijd goedkeuring geven aan de weinigen die regeren. Bovendien willen de filosofen volgens Strauss helemaal niet regeren. De echte wijzen houden zich het liefste bezig met een rustig, teruggetrokken leven in dienst van de filosofie. De wijzen zouden de massa nog wel kunnen *misleiden* om ze te overtuigen dat een aristocratie het beste voor ze is, maar andersom lukt dit niet. De filosofen zijn daar te wijs voor. Als de meest praktische oplossing ziet Strauss daarom ‘an aristocracy which is strengthened and protected by the admixture of monarchic and democratic institutions.’³¹ Dit is het meest praktische alternatief en komt in de buurt van het ‘natural right’.

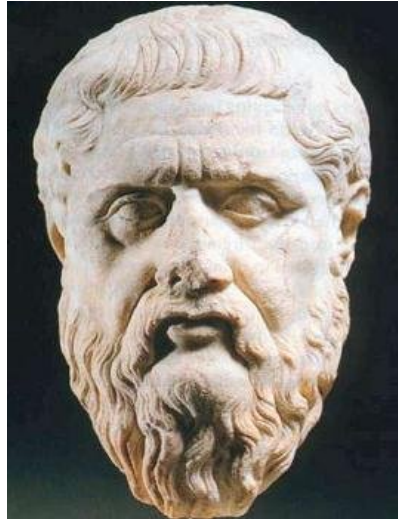
Strauss wijst in dit verband op het bestaan en de noodzaak van de zogenaamde ‘gentlemen’. Dit zijn personen die naar voren treden als staatslieden. Gentlemen zijn volgens Strauss oprechte liefhebbers van publieke normen en waarden. Zij worden door de filosofen ge ndoctrineerd met de ‘exoterische boodschap’. Het zijn mensen die geleerd wordt oprecht geloven in religie, moraal, patriottisme etc. Ze leren ook te geloven in de filosofen die hen al deze deugden hebben bijgebracht. Deze gentlemen regeren in dienst van de filosofen en zijn de zichtbare regering van de staat. Achter de schermen luisteren zij constant naar de adviezen van de filosofen. Ze worden door de filosofen ge ndoctrineerd en functioneren als een ‘puppet’ (het best te vertalen als marionet) voor de filosofen, die het

---

³⁰ Strauss, *Natural Right*, 139 - 141

³¹ Ibidem, 142

werkelijke bewind over de staat voeren. Door deze gentlemen ontstaat er volgens Strauss een soort synthese tussen aristocratie en democratie.

Figuur 3: Plato

Voor het vervolg van dit onderzoek is het belangrijk nu te kijken hoe de klassieken volgens Strauss over het concept van democratie dachten. We hebben gezien dat volgens de klassieken een aristocratie het beste regime is, maar dat het helaas een utopie vormt. Een kleine elite kan de grote massa nooit zomaar regeren. Het beste regime is aldus niet mogelijk. Strauss stelt dat de klassieken zeker niet blind waren voor de voordelen van liberale democratie. In een liberale democratie kan iedereen zich zo vrij mogelijk ontwikkelen. In een liberale democratie is er een grote vrijheid van denken wat filosofen een goede mogelijkheid geeft zichzelf te ontplooiën. Afgezien van de utopische aristocratie is een liberale democratie het enige regime waarin de filosoof zijn goede leven kan leiden, zonder gestoord te worden. Liberale democratie is niet geheel wenselijk volgens de klassieken. Democratie is niet ontworpen om het beste uit de mens te halen, ‘for the end of democracy is not virtue but freedom’.³² Democratie is en blijft hierdoor iets *tegennatuurlijks*. De klassieken waren volgens Strauss geen voorstander van democratie. Democratie was slechts een bestuursvorm die getolereerd diende te worden.

---

³² Steven A. Maaranen, ‘Leo Strauss: Classical political philosophy and modern democracy’, *Modern Age*, 22:1 (1978: Winter) 47 - 53 aldaar 49

Deel I, Hoofdstuk 4

De controverse rond Strauss

Aan het einde van ons onderzoek in het eerste deel van deze scriptie komen we een probleem tegen wat de oplettende lezer wellicht al opgevallen is. Strauss zoekt bij de klassieken naar een manier om de liberale democratieën van hun relativisme te redden, maar wat er naar voren komt is een elitaire samenleving van ‘filosofen-koningen’. Democratie wordt slechts getolereerd. Deze controverse brengt een fundamentele vraag aan het licht: Wat was Strauss’ bedoeling? Hij zag zichzelf als een ideeënhistoricus en hij wilde met zijn publicaties alleen maar de aandacht vestigen op de crisis waarin het de politieke filosofie zich volgens hem zou bevinden. Hij zegt zelf niet deze crisis op te willen lossen.³³ De vraag is dan ook of Strauss alleen maar een analyse van de geschiedenis van het denken maakt of dat hij die analyse gebruikt om zijn eigen politieke ideeën te verbergen. Moeten we Strauss dan nog zorgvuldiger lezen en nog dieper proberen door te dringen in zijn teksten dan we al gedaan hebben? Heeft Strauss in werkelijkheid een antipathie tegen democratie en liberalisme? Veel critici zijn van mening dat dit inderdaad het geval is. ‘This picture of Strauss as the great American patriot, who was a lover of freedom and democracy is pure fabrication. Nothing could be further from the truth.’³⁴ Voor zijn critici kan Strauss een jood zijn die slechts ernstig in de war is door de tijd waarin hij leeft (Du Moulin) of een gevaarlijk antidemocratisch cultfiguur (Drury, Pippin). Volgens veel critici vraagt hij alle aandacht voor de ‘moderniteitscrisis’ alleen maar omdat hij zelf een ultraconservatief en antimodern denker is.

Om meerdere redenen zou het plausibel zijn om Strauss niet alleen als een ideeënhistoricus te zien. Dit volgt - logischerwijs - uit Strauss’ eigen manier van denken. Het moderne denken heeft volgens Strauss met een aantal diepgaande filosofische problemen te maken. Zoals we hebben gezien is *nihilisme* een onvermijdelijk gevolg van de moderne manier van denken. Strauss vindt dat de oplossingen voor deze problemen alleen gevonden kunnen worden bij denkers die onbesmet zijn door deze problemen. De

---

³³ Strauss, *Natural right* 3-4

³⁴ Shadia B. Drury, ‘Leo Strauss and the neo conservatives’ te vinden op <http://evatt.labor.net.au/publications/papers/112.html>

ideeën van de klassieken zouden dus de voorkeur moeten verdienen boven de moderne ideeën. Bovendien, waarom zou Strauss er zijn levenswerk van maken diepgravende kritiek te uitten op het moderne denken als hij hier geen verdere bedoeling mee heeft?

Een van de belangrijkste en meest invloedrijke critici van Strauss is de Amerikaanse professor in politieke theorie aan de universiteit van Illinois, mw. Shadia Drury. Volgens haar is Strauss niet zomaar een ideeënhistoricus maar een conservatief politiek filosoof met zeer gevaarlijke antidemocratische en antiliberaal ideeën. Drury is van mening dat Strauss het concept van esoterisch schrijven (zie pagina 14-15) heeft ingevoerd, niet alleen als hulpmiddel om de klassieken beter te begrijpen, maar als ook aanwijzing hoe zijn eigen boeken gelezen moeten worden. Esoterisch schrijven is volgens Drury noodzakelijk in bepaalde filosofische teksten die een inhoud hebben die gevaarlijk kunnen zijn voor de politieke orde. Onder andere in haar artikel ‘The Esoteric Philosophy of Leo Strauss’ doet Drury een poging de werkelijke aard van Strauss werk bloot te leggen. Een poging die vrij ambitieus is, gezien het feit dat er vrijwel geen consensus bestaat over wat Strauss werkelijk bedoelde. Zowel niet bij zijn critici als bij zijn bewonderaars.³⁵ Drury is radicaal maar invloedrijk. In haar analyse van Strauss’ werk staat ze zeker niet alleen.

Strauss zou niet esoterisch schrijven uit angst voor vervolging maar uit de overtuiging dat sommige ‘filosofische waarheden’ gevaarlijk zijn voor het grote publiek. Het is daarom de plicht van filosofen, die inzicht in de ‘dodelijke waarheid’ hebben, dit voor het grote publiek verborgen te houden. Degenen die in staat zijn de esoterische boodschap tussen de regels door te lezen zijn ook integer genoeg voor de confrontatie met de dodelijke waarheid die volgens Drury ongeveer als volgt zou zijn: ‘There is no life beyond this life. There is no happiness but the happiness found in this life. There is no transcendent god. Philosophers are as gods among men. The only happiness accesible to people is through the rule of philosophers.’³⁶ De massa is vervolgens niet in staat deze dodelijke waarheid te accepteren. De massa verafschuwt en vervolgt de filosofen. Als reactie hierop regeren de filosofen achter de schermen, uit liefde voor de samenleving. Hun bedoelingen verbergen ze in esoterische geschriften. Als de dodelijke waarheid uitkomt, is dat niet alleen

---

³⁵ Anne Norton, *Leo Strauss and the politics of American empire* (New Haven en Londen, 2004) 28

³⁶ S.B. Drury, ‘The esoteric philosophy of Leo Strauss’, *Political theory*, vol. 13 no. 3 (1985) p 315 - 337 *aldaar* 320

gevaarlijk voor de filosofen zelf, maar ook voor de hele samenleving. Een samenleving heeft volgens Strauss mythes en religie nodig om stabiel te blijven, aldus Drury.

‘Civilization needs religion in order to flourish, but philosophy presupposes complete freedom from the restraints that religion must necessarily impose on thought’.³⁷ Wanneer filosofen of leiders van een samenleving pleitten voor het belijden van een godsdienst is dat een ‘noble lie’, een edele leugen.

In het voorgaande kan de enigszins filosofisch geschoolde lezer duidelijke parallellen met Nietzsche herkennen. Vervang de filosoof door de *Übermensch* en je hebt iets wat verdacht veel lijkt op het verhaal dat *Zarathustra* predikt. Drury stelt dan ook dat Strauss door zijn esoterische manier van schrijven aanvalt wat hij eigenlijk wil verdedigen. Hij zou een groot voorstander zijn van de realistische politiek van Machiavelli en hij zou veel theorieën van Nietzsche hebben overgenomen.

De obsessie van Strauss met al deze geheimzinnigheid komt volgens Drury omdat hij zich in de Verenigde Staten niet thuis voelde. Zijn theorieën sloten in het geheel niet aan bij het heersende liberale klimaat in de Verenigde Staten. Het in twijfel trekken van de theorieën van Max Weber en zijn eigenzinnige manier van tekstonderzoek werd binnen de academische wereld van het Amerika van de jaren vijftig niet gewaardeerd. Blijkbaar voelde hij zich in de Verenigde Staten wel genoeg op zijn gemak om er te blijven, aangezien hij nooit aanstalten heeft gemaakt terug te keren naar Duitsland. Het is natuurlijk de vraag of dat gezien zijn wetenschappelijke carrière in de Verenigde Staten wenselijk was geweest. Het intellectuele klimaat van het naoorlogse Duitsland was al snel net zo vijandig tegen antiliberale denkbeelden als dat in de Verenigde Staten.

De theorie van Drury is een van de vele theorieën over wat Strauss’ bedoeling is geweest. Het ligt erg voor de hand om te denken dat we Strauss’ werk tussen de regels door moeten lezen, net zoals hij zijn lezers aanmoedigt dat te doen bij klassieke auteurs in *Persecution and the art of writing*. Het grote probleem bij deze manier van tekstinterpretatie is dat er een zeer grote, bijna oneindige hoeveelheid interpretaties van een tekst mogelijk zijn. Drury was een van de eerste, en zeker de meest radicale criticus die Strauss probeert te verklaren vanuit een esoterische lezing van zijn werk. Haar radicale

---

³⁷ S.B. Drury, ‘The esoteric philosophy of Leo Strauss’, *Political theory*, vol. 13 no. 3 (1985) p 315 - 337 *aldaar* 325

manier van aanpak spreekt tot de verbeelding van velen. Drury's analyse van Strauss bestaat vooral uit moeilijk te controleren interpretaties. Er worden passages van Strauss' geciteerd waar hij iets anders mee zou bedoelen dan dat er staat. We kunnen Drury op dezelfde manier bekritisieren als we dat bij Strauss' lezing van de klassieken kunnen doen. Wat we namelijk zien gebeuren is het uiteenzetten van een soort complottheorie om naar bevestiging van een vooraf ingenomen stelling te zoeken. Niettemin denk ik dat Drury een belangrijke invalshoek biedt.

Het is waar dat Strauss' werk zeker geen rechtlijnige verdediging van de liberale democratie genoemd mag worden. Al is het alleen maar door het in twijfel trekken van de liberale beginselen van vrijheid en gelijkheid. Aangenomen dat Strauss de mening van zijn klassieken deelt is democratie het op een na beste systeem dat er is. Sommige critici menen dat Strauss sympathieën had met de sociaaldarwinistische ideeën van de nazi's. In 1932 schreef Strauss een aantal commentaren bij *The concept of the political*, van Carl Schmitt, die later een vooraanstaande jurist in het Derde Rijk zou worden. *The concept of the political* betoogde dat de politiek een categorie, of een concept is dat losstaat van moraal, economie of sociale overwegingen. Het 'concept van het politieke' gaat over de tegenstelling vriend - vijand en staat boven alle andere concepten omdat het die pas mogelijk maakt. De moderne liberale democratie had het belang van het politieke concept uit het oog verloren. Strauss was zeer enthousiast over de tekst van zijn vriend Schmitt. Hij zou de ambities van de nazi's om alles ondergeschikt te maken aan het belang van de natiestaat gesteund hebben. Pas eind 1938, rond de tijd van de Reichskristallnacht, werd het gevaar dat hij als jood liep duidelijk en moedigde Schmitt hem aan zijn wetenschappelijk werk buiten Duitsland voort te zetten en vertrok Strauss naar de Verenigde Staten.³⁸

---

³⁸ Anne Norton, *Leo Strauss and the politics of American empire* (New Haven and Londen, 2004) 38 - 41

Deel II, Hoofdstuk 1

De straussianen

In het eerste deel van deze scriptie hebben we kennis gemaakt met de ideeën van Leo Strauss en hebben we gezien dat deze ideeën niet onomstreden zijn. Strauss was zonder twijfel een conservatief denker die geen hoge pet op had van democratie. In het tweede deel van deze scriptie wil ik de aandacht verleggen van Strauss naar zijn volgelingen, die zichzelf straussianen noemen. Vragen die in dit deel centraal staan zijn onder andere: Wie en wat zijn straussianen? Wat voor ideeën hebben de straussianen overgenomen van Strauss? Is het waar dat de straussianen heden ten dagen met hun ideeën de Amerikaanse neoconservatieve regering beïnvloedden?

Laat ik snel ter zake komen en het onderzoek voortzetten. Een goed startpunt voor iedereen die zich met straussianisme bezig wil houden is de website www.straussian.net. Op deze website staat een biografie van Strauss, referenties naar secundaire literatuur, een discussieforum en een geluidsfragment van een van Strauss colleges in Chicago. Op de website worden een zestal kenmerken gegeven van de “Straussian approach to political philosophy”:

- 1) Klassieke boeken op een serieuze manier lezen en pogen de tekst te begrijpen zoals hun auteurs dat deden, en niet zoals de geschiedenis het ons voorschrijft.
- 2) Erkenning van de *politieke* redenen om filosofie te bedrijven. De meeste auteurs schreven met een politieke reden.
- 3) Erkenning dat de meeste auteurs zowel een esoterische als een exoterische boodschap in hun teksten hadden, dit zowel uit angst voor vervolging door de massa als uit het verlangen om hun boodschappen alleen voor medefilosofen toegankelijk te houden. Dit leidt tot een poging de esoterische boodschap door zorgvuldige lezing naar boven te halen.
- 4) Erkenning van de gevaren die historicisme, relativisme, eclecticisme en nihilisme vormen voor de filosofie en de Westerse cultuur in het algemeen. Proberen deze gevaren te omzeilen door terug te keren naar de bakermat van de Westerse beschaving.
- 5) Erkenning van het spanningsveld tussen rede en openbaring. Deze twee ‘vertrekpunten’ van de Westerse beschaving zijn onvereenigbaar met elkaar.

6) Constant onderzoek naar het belangrijkste spanningsveld in de Westerse geschiedenis, dat tussen de klassieken en de modernen. Uitgaande van dit spanningsveld moeten wij ‘moderneren’ onszelf beter proberen te begrijpen.³⁹

Met al deze punten zijn we inmiddels bekend geraakt in deel I. Punt (5), over de tegenstelling tussen geloof en rede (Athene en Jerusalem) heb ik in de inleiding genoemd maar verder achterwege gelaten. Gezien de algemene opzet en vraagstelling van deze scriptie achtte ik dit punt van minder belang. Deze zes punten komen rechtstreeks uit het werk van Strauss. Dit zijn allemaal filosofische standpunten. Straussianisme zoals het op de website wordt uitgelegd is vooral een manier om met oude teksten om te gaan en een manier om politieke filosofie te bedrijven. Op het eerste gezicht kunnen we zeggen dat straussianen de overtuigingen van Strauss zelf delen.

Het is bekend, zowel bij straussianen als bij niet-straussiaanse auteurs, dat er een tweedeling bestaat onder straussianen⁴⁰. Deze tweedeling is tussen de zogenaamde ‘West-coast’ en de ‘East-coast’ straussianen. Van de ‘East-coast’ straussianen wordt gezegd dat ze meer filosofisch ingesteld zijn, de ‘West coast’ straussianen zouden meer politiek ingesteld zijn. Straussianen zijn leerlingen van Strauss, of leerlingen van zijn leerlingen. Veel straussianen, met name diegenen die zijn colleges hebben gevolgd zijn erg onder de indruk van Strauss zijn ideeën. Deze straussianen zeggen vaak ‘Strauss heeft mij opnieuw leren lezen’. Straussianen worden in de academische wereld vaak gezien als een geheimzinnige cultus. Ze zouden alleen boeken van mede-straussianen willen lezen en constant proberen nieuwe discipelen te kweken onder hun collega’s. Beroemde personen van wie het bekend is dat ze zichzelf straussiaan noemen zijn onder andere Stanly Rosen (invloedrijk conservatief filosoof in Boston), Irving Kristol (grondlegger van het neoconservatisme) en Allen Bloom. Bloom heeft jaren bij Strauss gestudeerd en is bij hem gepromoveerd.

Allen Bloom is de auteur van een bestseller uit 1987: *The Closing of the American Mind* met de ondertitel: *How higher education has failed democracy and impoverished the souls of today’s students*, in het Nederlands vertaald als *De Gedachteloze Generatie*. Dit

---

³⁹ www.straussian.net/strausianism

⁴⁰ Gregory Bruce Smith ‘Leo Strauss and the straussians: an anti-democratic cult?’, *Political Science and politics*, vol 30 no. 2 (1997) p. 180 - 189 aldaar 187

boek kan gezien worden als een aanklacht van conservatieve zijde tegen de losse Amerikaanse samenleving van de jaren zestig. Bloom gaat in zijn boek tekeer tegen de oppervlakkigheid van de Amerikaanse studenten en het hoger onderwijs, de rock muziek en de afbrokkeling van wat hij hoekstenen van de samenleving noemt: het geloof en de trots van de Amerikaanse natie. Hij wijst op het belang van goed onderwijs en het gevaar van vrouwen in het openbare leven en vrije seks. Studenten moeten meer de ‘grote boeken’ lezen en respect hebben voor de ‘klassieke docenten’. In het hoofdstuk met de veelzeggende titel ‘Nihilism, American Style’ wijst Bloom op het gevaar van relativisme en historicisme en de vervlakking van de Amerikaanse cultuur.

The Closing of the American Mind is overduidelijk Blooms hoofdwerk. Bloom heeft ook een vertaling van Plato’s *Republiek* gemaakt en daar een essay over geschreven. Het idee van een kleine politieke elite die met ‘edele leugens’ de massa misleidt is waarschijnlijk door Bloom naar voren gebracht.⁴¹ Volgens Bloom zou het bij de klassieken al duidelijk zijn dat de wereld waarin we leven uit hiërarchieën bestaat. De hiërarchie van man boven vrouw, heerser boven overheerste en zelfs blank boven zwart. Volgens Bloom zou de intellectueel die de ‘grote boeken’ heeft gelezen en respect heeft voor de ‘klassieke docenten’ degene zijn die van nature geschikt is om te regeren. Deze mensen zouden aan prestigieuze universiteiten geschoold moeten worden. Universiteiten dienen volgens Bloom weer kweekvijvers van grote geesten te worden die op basis van hun opgedane wijsheid het land kunnen regeren. Bepaalde groepen moeten hiervan uitgesloten kunnen worden als ze niet geschikt geacht worden. Dit zou onder andere voor vrouwen gelden.

Bloom deelt niet alleen de filosofische beginselen van Strauss, maar ook zijn moderniteitskritiek en conservatisme. Zowel binnen als buiten de academische wereld fascineerde Bloom’s boek velen. In tegenstelling tot de werken van Strauss, die vaak theoretisch en toch wat langdradig zijn, leest *The Closing of the American Mind* gemakkelijk en vlot. Bloom maakte dankzij zijn bestseller de conservatieve denkbeelden die we bij Strauss aantreffen toegankelijk voor mensen buiten de academische wereld en populariseerde deze ideeën. Bloom schrijft niet zoals Strauss over theoretische kwesties aan de grondslagen van het moderne denken, maar spitst zijn ideeën toe op de hedendaagse

---

⁴¹ Toen ik op het forum van www.straussian.net vroeg waar ik in Strauss’ werk iets over de ‘edele leugen’ kon vinden, werd ik meerdere malen doorverwezen naar het essay van Bloom.

Amerikaanse samenleving. De meer filosofische straussianen negeerden Bloom of namen hem niet al te serieus. De politieke straussianen zagen in dit boek een manier om hun ideeën onder de aandacht te brengen. De politieke ‘West-coast’ straussianen zijn veel meer door Bloom gevormd dan door Strauss zelf.⁴²

Het zijn vooral de ‘West-coast’-straussianen die politieke posten bezetten en invloed proberen uit te oefenen in Washington. De meeste posten die de straussianen bezetten zijn advies- en beleidsfuncties. Er is door trotse straussianen zelf een lijst opgesteld met namen van straussianen die politieke functies vervullen. Er zitten straussianen op uiteenlopende posities. De meeste namen zijn bij het grote publiek onbekend, maar bijvoorbeeld ook de Amerikaanse onderminister van Defensie, Paul Wolfowitz, zou een straussiaan zijn. Zelf zegt hij dat hij inderdaad ooit enkele colleges van Strauss gevolgd heeft, maar hij noemt zichzelf geen straussiaan. Ook Robert Kagan, hoofdredacteur van het conservatieve ‘*The Weekly Standard*’ noemt zichzelf geen straussiaan. Hoewel hij toegeeft onder de indruk te zijn van straussianen als Allen Bloom en Irving Kristol zegt hij dat hij ‘never understood a word the political philosopher (Leo Strauss, MM) wrote’.⁴³ Zowel Kagan als Wolfowitz zeggen niet door Strauss beïnvloed te zijn. De reden is omdat ze hem nauwelijks kende of niet begrepen. Daarom noemen ze zichzelf geen straussiaan. Beiden, evenals enige invloedrijke personen in de Reagan-administratie, hebben connecties met Bloom. Bloom had zelfs een ‘college-house’ in Cornell waar Wolfowitz enige tijd gewoond heeft. Dit zou op een intensieve relatie tussen deze twee wijzen.⁴⁴ De leerlingen van Bloom voelen zich prima thuis in de politieke arena. In de roman *Ravelstein*, over het leven van Bloom, beschrijft Saul Bellow een avondje thuis bij Abe Ravelstein (Alan Bloom), waar hij zich met zijn studenten op typisch Amerikaanse wijze vermaakt voor de televisie met stukken pizza en Marlboro sigaretten. Ze moedigen de Chicago Bulls aan. Dan komt er een telefoontje van een zekere Philip Gorman (Paul Wolfowitz) die Bloom informeert over het treurige besluit, dagen daarna bekend te maken, van Colin Powell en een zekere minister Baker van Buitenlandse Zaken

---

⁴² Anne Norton, *Leo Strauss and the politics of American empire* (New Haven and Londen, 2004) 58

⁴³ Robert Kagan, ‘*The Weekly Standard*’ 02/06/2006, Volume 011, Issue 20

⁴⁴ Anne Norton, *Leo Strauss* (New Haven and Londen, 2004) 58 - 60

om Saddam Hoessein tijdens de Eerste Golfoorlog te sparen.⁴⁵ Dit stukje fictie illustreert hoe betrokken Bloom en zijn leerlingen zich voelen bij de politiek.

Figuur 4: Allen Bloom (1930 - 1992)

In deel I is duidelijk geworden dat Strauss een conservatief, misschien zelfs een anti-modern, denker is. Strauss is echter een echte theoreticus wiens leven zich voornamelijk afspeelde in zijn studeerkamer en achter zijn schrijfmachine. Hij was geen enorme voorstander van de moderne liberale democratie, maar hield zich afstandelijk van de politieke arena. Het lijkt erop dat de straussianen die in Washington politieke functies bezetten meer beïnvloed zijn door de populaire Bloom dan door Strauss zelf.

Nu blijft als laatste fundamentele vraag over: Wat is precies het verband tussen de straussianen en de neoconservatieven in Washington?

---

⁴⁵ Bart Jan Spruijt, Rooseveltlezing, (Middelburg, 12 april 2006) 9

Deel II, Hoofdstuk 2

Straussianisme en Neoconservatisme

Het neoconservatisme is een kleine maar allerm minst homogene stroming in de Amerikaanse politiek. Veel neoconservatieven (ook wel 'neocons' genoemd) zijn te vinden bij de republikeinse partij, maar ook bij de democraten zitten neocons. 'Neo' komt uit het Grieks en betekent 'nieuw'. Neoconservatisme betekent dus nieuw-conservatisme. Het verschil met het traditionele 'oude' conservatisme is dat de neocons geloven in de maakbaarheid van hun conservatieve idealen. In tegenstelling tot de Amerikaanse conservatieven zijn neocons voorstanders van een sterke overheid. Oorspronkelijk zijn de neocons als beweging in de jaren dertig in New York ontstaan. Het is dus allerm minst een exclusief kenmerk van de huidige Bush-regering, wat een veelgehoorde misvatting is.

De eerste neocons waren voormalige trotskisten. Zij wilden een harde lijn tegen het bolsjewisme wat zij als een enorm gevaar zagen. Ze verzetten zich in de jaren zestig tegen de milde 'New Left' opstelling van Kennedy en in de jaren zeventig tegen Henry Kissinger's toenaderingspolitiek ten opzichte van de Sovjet-Unie. Kissinger vond dat de Sovjet-Unie andere waarden had maar dat het bestaan ervan geaccepteerd diende te worden. Als reactie zijn veel neocons meer en meer naar de rechtervleugel van de Amerikaanse politiek uitgeweken. Ze beleefden met hun harde lijn onder Reagan een hoogtepunt toen de Sovjet-Unie werd bestempeld als het 'Evil Empire'. Neocons zijn morele absolutisten. Ze verdelen de wereld in goed en kwaad. De vrije, democratische samenleving en de vrije markt is goed en moet zowel verdedigd als verspreid worden. Alles wat daarvoor een bedreiging vormt moet niet zomaar geaccepteerd en gerelativeerd maar bestreden worden. Het geloof in de universele democratie heeft de neocons altijd gedreven. In 1996 schreven de vooraanstaande neocons William Kristol en Robert Kagan voor het tijdschrift *Foreign Affairs* een artikel waarin ze een vurig pleidooi hielden voor een agressieve promotie van vrijheid en democratie in het buitenland.⁴⁶ Neocons hebben achter de schermen altijd geprobeerd invloed uit te oefenen op het beleid. Via denktanks en lobby's probeerden ze presidenten en beleidsmakers te beïnvloeden.

---

⁴⁶ Bart Jan Spruijt, Rooseveltlezing, (Middelburg, 12 april 2006) 8

Een van de ‘vaders’ van het neoconservatisme, de voormalige trotskist Irving Kristol, schrijft in zijn boek *Neoconservatism, the autobiography of an idea*, over zijn ontmoeting met Leo Strauss. Het is de moeite waard deze passage te citeren:

‘He turns one’s intellectual universe upside down. Suddenly one realized that one had been looking at the history of Western political thought through the wrong end of the telescope. Instead of us looking down at them from the high vantage point of our more ‘advanced’ era, he trained his students to look at modernity through the eyes of the ancients and the pre-moderns, accepting the premise that they were wiser and more insightfull than we are. One read the pre-moderns, therefore, in order to understand them as they understood themselves. In addition, one read them in order to understand ourselves, products of the modern age, better than we are able to do on our own. In the battle between the ancients and the moderns, he was on the side of the ancients’.⁴⁷

Kristol was erg onder de indruk van Strauss, en noemde de ontmoeting met zijn werk een ‘intellectuele schok die je maar eens in je leven meemaakt’. Straussiaanse ideeën liggen dus in ieder geval aan de intellectuele wortels van het neo-conservatisme. Het neoconservatieve idee van het Westen dat superieur is aan elke vorm van tyrannie en onderdrukking vinden we ook in Strauss’ werk terug. De neocons willen de verworvenheden van de Westerse cultuur beschermen en vinden het noodzakelijk dat het Westen trots op zichzelf is, of dat weer moet worden. Hiervoor is het nodig staten of ideeën die antidemocratisch en antiliberaal zijn te bestrijden. Hier vinden we een groot verschil met het denken van Strauss. Strauss is zelf geen bewonderaar van de democratie. Net als vele anderen⁴⁸, heb ook ik vergeefs gezocht in Strauss werk naar directe uitlatingen over praktische politiek. Tegen het idee van een kruistocht om democratie en vrijheid te verspreiden zou Strauss waarschijnlijk argwanend staan. Hij zou het mogelijk tegennatuurlijk vinden, omdat volgens hem democratie van zichzelf iets tegennatuurlijks is.

---

⁴⁷ Irving Kristol, ‘An autobiographical memoir, in Irving Kristol, *Neoconservatism: the autobiography of an idea* (New York, 1995) pp 30 - 40, aldaar 7-8

⁴⁸ Bart Jan Spruijt, Rooseveltlezing 9

Er zijn ook invloedrijke neocons in de Bush-regering die geen straussiaan zijn. Denk hierbij aan mensen als Donald Rumsfeld en Dick Cheney. Zij noemen zichzelf neoconservatief maar hebben geen enkele band met het straussiaanse denken. Het nog maar zeer de vraag wat het precieze verband is tussen de filosofie van Leo Strauss en de huidige harde lijn van de neocons in Washington, zoals de eerder genoemde William Kristol (de zoon van Irving), Kagan en Wolfowitz. Deze mensen zijn, zoals eerder is gebleken vooral beïnvloed door Allen Bloom. Bloom legt meer dan Strauss de nadruk op het onderscheid tussen goed en kwaad. Maar ook Bloom laat zich niet rechtstreeks uit over politiek. Het idee dat de Westerse cultuur absoluut superieur is en verdedigd moet worden is een straussiaans idee. Maar het agressieve en militaristische karakter van de hardliners in de Bush-regering is bij Strauss noch bij Bloom terug te vinden. Zowel bij Strauss als bij Bloom staat cultuur boven politiek. Dat wil zeggen dat de cultuur de politiek bepaalt, en niet andersom. Cultuur gaat vooraf aan politiek, zo was het bij de klassieken immers ook. De grote ommezwaai kwam door Machiavelli, die de politiek boven de cultuur plaatste, wat volgens Strauss tot nihilisme zal leiden. De neocons zijn van mening dat politieke machtsmiddelen gebruikt kunnen worden om de Westerse cultuur op de dringen elders in de wereld. Staten die in hun ogen ‘het liberale eindstation van de geschiedenis nog niet bereikt hebben, of dit weer verlaten hebben uit verveling of zelfs walging en afkeer over het leven in de liberale stad.’⁴⁹ Dit kan alleen maar als men de politiek vooraf laat gaan aan de cultuur. Hiermee volgen de neocons met hun agressieve buitenlandse beleid een lijn die Strauss juist de ‘Crisis of the West’ noemt, en waarvan hij zeker geen voorstander zou zijn.

De harde lijn van de straussiaanse neocons is dus niet rechtstreeks terug te voeren op het werk van Strauss. In haar boek *Leo Strauss and the politics of American Empire* zet Anne Norton uiteen hoe volgens haar de latere generaties straussianen, voornamelijk degenen die via Bloom met het werk van Strauss kennis hebben gemaakt, de straussiaanse erfenis in de praktijk hebben gebracht. Straussianen van de Bloom-generatie hebben geleerd dat het de taak is van de kleine geschoolde elite die aan prestigieuze universiteiten heeft gestudeerd om het land te leiden. Deze mensen voelden zich niet thuis in de universitaire wereld en zagen het als hun roeping de politiek in te gaan.⁵⁰ Dankzij een

---

⁴⁹ Zie Francis Fukuyama, *The end of history and the last man* (New York, 1992) 338 - 339

⁵⁰ Anne Norton, *Leo Strauss and the politics of the American empire* (New Haven and Londen, 2004) 54-59

gedegen opleiding zijn veel straussianen in de politiek op invloedrijke posities terecht gekomen. Dit is precies wat Bloom zijn aanbeveling is in *The Closing of the American Mind*. Veel van deze straussianen zijn neoconservatief geworden. Er zijn echter ook veel straussianen die niet neoconservatief zijn, ook zijn er neoconservatieven die geen straussiaan zijn. Neoconservatisme had ook zonder Strauss kunnen ontstaan. Irving Kristol heeft zich schatplichtig aan Strauss verklaard, maar als hij er niet over begonnen was hadden maar weinigen de relatie ter sprake hadden willen brengen.⁵¹ De politiek van de neoconservatieven gaat op meerdere punten lijnrecht tegen de overtuigingen van Strauss in.

---

⁵¹ Bart Jan Spruijt, Rooseveltlezing, 9

Conclusie

De hoofdvraag van deze scriptie is geweest *‘In hoeverre hebben de ideeën van Leo Strauss het Amerikaanse Neoconservatisme beïnvloed?’* Om deze vraag te beantwoorden heb ik twee hoofdzaken uiteengezet. In het eerste deel heb ik een inzicht proberen te geven in de ideeën van Leo Strauss en heb ik laten zien dat Strauss zonder enige twijfel een ultraconservatief en een antimodern denker is. In het werk van Strauss vinden we een hoop aandacht voor wat Strauss *‘the crisis of the West’* noemt. Deze crisis is ontstaan in drie golven. Volgens Strauss is nihilisme een onvermijdelijk gevolg van het moderne denken. Strauss wil de problemen van het moderne denken omzeilen door terug te gaan naar de premoderne denkers van het oude Griekenland. Zij zijn niet gecorrumpeerd door het moderne denken en kunnen oplossingen voor de moderniteitscrisis geven. Strauss’ ideeën zijn controversieel, omdat ze pleiten voor een samenleving waarin een kleine elite van filosofen een grote massa regeert. Democratie heeft weliswaar voordelen maar is in Strauss’ ogen slechts een bestuursvorm die getolereerd dient te worden.

Deze ideeën komen niet overeen met de ideeën van het Amerikaanse neoconservatisme, zoals ik in deel 2 uiteen heb gezet. Irving Kristol, de vader van het neoconservatisme heeft zijn respect betuigd aan Strauss’ intellectuele prestaties. Het idee van het trotse Westen dat zich moet verdedigen tegen alles wat zijn verworvenheden dreigt te ondermijnen moet hem in de tijd van de Sovjetdreiging aangesproken hebben. Het is goed mogelijk dat Kristol deze vorm van neoconservatisme bij Strauss heeft gevonden. Tegenwoordig is universele democratie een van de belangrijkste speerpunten van de neocons. Neoconservatisme wil democratie en Westerse waarden verdedigen en het liefst met geweld over de hele wereld verspreiden. De doelstellingen van de huidige neocons in Washington gaan op meerdere punten lijnrecht tegen de overtuigingen van Strauss in. Straussianisme en neoconservatisme zijn twee verre van identieke stromingen. Critici, zoals de in deel 1 besproken Shadia Drury, gaan in mijn overtuiging veel te ver met hun claims dat de neocons van Strauss geleerd zouden hebben dat de politieke elite de massa mag manipuleren door leugens en bedrog. Hiervoor heb ik geen enkel bewijs kunnen vinden. De intellectuele banden tussen Strauss en hen die straussianen genoemd worden, zijn uiterst moeilijk aan te tonen.

Wel is het zo dat er veel straussianen in de neoconservatieve regering van Bush te vinden zijn. Zoals in deel 2, hoofdstuk 1 duidelijk is geworden zijn deze straussianen voornamelijk beïnvloed door Allen Bloom. Bloom heeft met zijn *Closing of the American Mind* het straussiaanse denken van de gesloten wereld van de academie naar het grote publiek gebracht. Blooms boek was een bestseller en is voor de geïnteresseerde leek uitstekend toegankelijk. Dit in tegenstelling tot de werken van Strauss. We zouden Bloom een popularisator van Strauss' ideeën kunnen noemen. Zonder Bloom was het straussiaanse denken mogelijk nooit bij het grote publiek bekend geworden. De kern van het boek van Bloom is dat de universiteiten weer een plaats moeten worden waar de grote boeken van de Westerse cultuur met uiterste zorgvuldigheid gelezen worden. Studenten aan universiteiten moeten met respect omgaan met alles wat ze bij hun 'klassieke docenten' lezen. Alleen op deze manier kunnen er grote geesten ontstaan die het land kunnen regeren. Veel invloedrijke mensen in de Amerikaanse regering hebben Bloom hierin gevolgd. Velen zijn zelfs persoonlijke leerlingen van Bloom geweest, zoals Wolfowitz en Kagan. Deze mensen zijn stuk voor stuk intellectuelen van de hoogste orde. Onder invloed van Bloom's ideeën hebben ze het na hun afstuderen als hun roeping ervaren de politiek in te gaan. Dit heeft uiteraard parallellen met de filosofen-koningen van Strauss en de klassieken. Ze noemen zich geen straussiaan omdat ze het werk van Strauss niet kennen of nooit begrepen hebben. Het zijn leerlingen van Bloom, die zichzelf soms 'Blossoms', oftewel 'knoppen' noemen.

Neoconservatisme en straussianisme zijn twee stromingen die los van elkaar staan, maar niet zelden komt het voor dat representanten van de ene stroming ook representanten van de ander zijn. Leerlingen die het dankzij Bloom als hun roeping zagen de politiek in te gaan zijn later neoconservatief geworden. Sommige neocons zijn straussianen, andere weer niet. Dit wijst op de enorme heterogeniteit binnen de neoconservatieve stroming. Het kan daarom erg moeilijk zijn om uitspraken te doen over deze stroming. Rechtstreekse banden tussen de filosofie van Strauss en de *politiek* van de neoconservatieven zijn mijns inziens niet aantoonbaar. Niet in de laatste plaats omdat er in het werk van Strauss geen rechtstreekse uitspraken over politiek te vinden zijn. We zouden echter kunnen beredeneren dat Strauss het neoconservatieve idee van een kruistocht om vrijheid en democratie niet zou steunen. De claims over Strauss als 'the fascist godfather of the neocons' zijn dan ook volledig uit de lucht gegrepen. Dit is wel wat gesuggereerd wordt in de genoemde

documentaire 'The Power of Nightmares'. Ik kan na dit onderzoek concluderen dat de zaken veel genuanceerder liggen dan de documentaire suggereert.

Bibliografie

- * Steven E. Aschheim, *The Nietzsche legacy in Germany 1890 - 1990* (Oxford, 1992)
- * Alan Bloom, *The closing of the American Mind* (New York, 1987)
- * Kenneth L. Deutsch en Walter Nicgorski ed. *Leo Strauss, political philosopher and Jewish thinker* (Boston, 1994)
- * Kenneth. L. Deutsch, J. A. Murley (eds.), *Leo Strauss, the Straussians, and the American Regime*, (Lanham: Rowman & Littlefield, 1999)
- * Kenneth L. Deutsch (ed.) *The crisis of liberal democracy, a straussian perspective* (Albany 1987)
- * S.B. Drury, 'The esoteric philosophy of Leo Strauss', *Political theory*, vol. 13 no. 3 (1985) p 315 - 337
- * S.B. Drury, 'Leo Strauss classic natural right teaching', *Political Theory*, vol 15 no. 3 (1987) p 299 - 315
- * S.B. Drury, *The Political Ideas of Leo Strauss* (New York, 1988)
- * David Janssen, *Tussen Athene en Jeruzalem. Filosofie, profetie en politiek in het werk van Leo Strauss* (Amsterdam, 2002)
- * Steven A. Maaranen, 'Leo Strauss: Classical political philosophy and modern democracy', *Modern Age*, 22:1 (1978: Winter) 47 - 53
- * Anne Norton, *Leo Strauss and the politics of the American empire* (New Haven and Londen, 2004)
- * Robert B. Pippin, 'The modern world of Leo Strauss', *Political theory* vol 20, no.3 (1985) p 448 - 472
- * Gregory Bruce Smith 'Leo Strauss and the straussians: an anti-democratic cult?', *Political Science and politics*, vol 30 no. 2 (1997) p. 180 - 189
- * Leo Strauss, *The city and man* (New York, 1968)
- * Leo Strauss, *Natural right and history* (Chicago, 1954)
- * Leo Strauss, 'The Three Waves of Modernity' in Hilail Gildin ed. *Political Philosophy: Six Essays by Leo Strauss* (Indianapolis, 1975) 81-98;
- * Leo Strauss, *Persecution and the art of writing* (Chicago, 1952)
- * Leo Strauss, *What is political philosophy? And other studies* (New York, 1959)

